

Tornamira o Santa Àgueda (jaciment ibèric i muralla ciclòpia)

Gaià

Ubicació

Comarca: Bages
Lloc/Adreça: Al turó de Santa Àgata, al sector central del terme de Gaià
Emplaçament: Ctra. BV-4401, al km. 5 (a l'alçada de Gaià) camí direcció N-W i després E uns 700 m, fins cementiri
Alçada: 463

Coordenades:

Latitud: 41.91756
Longitud: 1.91794
UTM Est (X): 410270
UTM Nord (Y): 4641189

Classificació

Número de fitxa: 08090-125
Àmbit: Patrimoni immoble
Tipologia: Jaciment arqueològic
Estil / època: Ibèric Romà
Segle: II-I aC.
Estat de conservació: Regular
Notes de conservació: Muralla conservada parcialment. Sector d'habitatge en estat de conservació desconegut, sembla força arrasat
Protecció: Inexistent
Número inventari: CCAA 1497
Generalitat i altres inventaris:
Accés: Fàcil
Ús actual: Sense ús
Titularitat: Privada

Titular: 08089A012000360000YP

Fitxes associades:

[Castell de Gaià](#)

[Camí i muralles ciclòpies del castell de Gaià](#)

[Castell de Gaià \(jaciment ibèric\)](#)

[Serrat de Santa Àgata](#)

Autoria de la fitxa Jordi Piñero Subirana

Data de registre de la fitxa: dv., 06/07/2018 - 02:00

Descripció

Possible poblat ibèric que es troba a la zona del turó de Santa Àgata, al cim del qual en època medieval hi havia el castell de Gaià. Entorn d'aquest turó hi ha dos nuclis on han aparegut vestigis d'època antiga: un als peus del turó (és el que es coneix amb el nom de Tornamira i, anteriorment Turó de Santa Àgata), l'altre és al cim del turó, on hi ha la capella de Santa Àgata i les restes del castell (aquest jaciment es coneix amb el nom de Castell de Gaià). Segons Josep M. Badia, és probable que hi haguessin dos nuclis amb vestigis ibèrics que estarien relacionats: el del cim del turó tindria un caràcter més defensiu i de guaita; el de sota el turó podria ser el lloc d'habitatge. El nucli superior podria haver esdevingut un castrum o lloc de vigilància romà d'època alt-imperial i hauria estat abandonat poc després.

El jaciment situat a la plana es troba sota el vessant sud-oest del turó, en un camp que hi ha al costat del cementiri de Gaià i prop del mas en ruïnes anomenat Tornamira. En aquest sector Josep M. BADIA (1984: 118) va donar notícia de la troballa superficial de ceràmica ibèrica variada i en abundància, a més d'alguns fragments de ceràmica campaniana. L'hortizó cronològic es podria situar entre els anys 200 i 50 aC.

Un fet molt interessant és que just a l'indret on apareix la ceràmica hi ha vestigis d'una muralla ciclòpia que defensaria una part del vessant d'aquest turó. Al marge del camí actual que ressegueix el turó per la part baixa es poden veure diferents trams on s'ha conservat aquesta muralla, formada per grans blocs de pedra que s'han complementat amb altres pedres de menor tamany. Es tracta d'una estructura força espectacular que s'allarga, tot i que de manera discontinua, durant uns 100 metres en el tram on el camí discorre en direcció nord. Cal dir que trobem trams de muralla ciclòpia de característiques similars al voltant del corriol que puja cap al cim del turó pel vessant de llevant.

Tot i que en el moment present no tenim gaires elements per confirmar-ho, considerem que aquestes infraestructures defensives podrien estar relacionades amb el jaciment ibèric o amb un possible castrum romà, més que no pas amb el castell medieval. En primer lloc per la coincidència amb les restes ibèriques al sector de Tornamira, en segon lloc perquè existeix una certa tradició de muralles ciclòpies associades a òppidums o fortificacions ibèriques. El cas de Santa Àgata constitueix un exemple molt interessant i amb pocs paral·lels a la Catalunya central. En l'estat actual i sense una intervenció arqueològica és difícil interpretar la funcionalitat concreta d'aquestes estructures defensives de gran envergadura. Un aspecte que desconcerta és que només protegeixen trams parcials. Tant en a llevant com al sud-oest semblen estar concebudes per protegir sectors molt concrets, més que no pas com una defensa global del turó.

Evidentment, en època medieval, aquesta muralla podria haver estat reutilitzada i adaptada per a la defensa del castell.

Observacions:

Aquest jaciment s'ha anomenat de diverses maneres. El seu descobridor, Josep M. Badia, de primer la va donar el nom de Turó de Santa Àgata (en la fitxa de la Generalitat el nom és Santa Àgueda).

Posteriorment Badia li canvià el nom pel de Tornamira.

Història

Tot i que no ha estat objecte d'excavació, hi ha evidències arqueològiques que indiquen l'existència d'un assentament ibèric que se suposa que tindria dos nuclis: un situat al cim del turó i un altre als peus del turó, amb una funció probablement més d'habitatge. Sembla que al principi de la dominació romana el poblat hauria esdevingut un castrum o lloc de vigilància que no hauria tingut continuïtat en època imperial. Segons la ceràmica recollida superficialment, el turó seria reocupat amb la conquesta comtal de la fi del segle IX. La primera notícia documental coneguda del castell és de l'any 936, quan s'esmenta el "Castro Galiano, in Matamala"; és a dir, el castell de Gaià, al lloc de Matamala. El seu nom vindria de Gaianus o Galinanus, un primer repoblador del qual el castell hauria adoptat el nom. Es tracta d'un castell termenat amb un territori una mica més gran que l'actual municipi, incloent part del municipi de Santa Maria de Merlès. Al segle XI els senyors eminents eren el comte de Barcelona Ramon Berenguer I i la seva muller, i els monarques posteriors en van mantenir els drets. Segons Albert BENET (1984: 256) des del principi del segle XI els feudataris eren la família Balsareny; concretament un tal Bernat Guifré, probablement fill de Guifré de Balsareny. Bernat Guifré el llegà al seu germà Guillem, però com que aquest fou nomenat bisbe no en pogué exercir les funcions, de manera que el 1063 els comtes de Barcelona van infeudar el castell de Gaià, i també el castell veí de Balsareny, als germans Bernat i Miró Ricolf, que ja tenien el castell de Pinós i foren els primers barons de Pinós. El mateix any 1063 jura fidelitat Adalbert Ellemar com a castlà del castell. Així doncs, els barons de Pinós van passar a ser els senyors del castell de Gaià i encara ho eren al segle XIII, quan el titular era Galceran III de Pinós, que el 1277 el llegà en testament al seu fill Galceran IV. Dos anys més tard el rei va demanar i obtenir la potestat de diversos castells, entre ells el de Gaià, però va ser per pocs anys, ja que el 1313 la mare de Pere II Galceran de Pinós va obtenir el retorn de la potestat. Al segle XIV els Pinós abandonen la senyoria, que passa als Cornet fins al segle XV. A la primera meitat del XVI posseïa la senyoria Beatriu de Pons i de Castellet, casada amb Pere Joan de Vilagaià. Del segle XVII en endavant la senyoria pertanyia al rei i, en conseqüència, era el govern municipal qui en cobrava els censos. Així consta en el capbreu de 1692, on també es diu que el mas Noguera tenia el mas i l'heretat que d'antic s'anomenava "heretat del Castell de Gaya" (BADIA, 2016: 171). En aquesta època el castell era ja un simple mas. Aquest procés tal vegada ja s'havia iniciat segles abans, ja que el 1391 existia un mas anomenat "Castello", que havia de ser a la zona de l'actual Santa Àgata. D'altra banda, les dades arqueològiques semblarien indicar que el castell va ser abandonat de manera força prematura, al voltant del segle XII. Probablement al segle XIX es va erigir la moderna capella de Santa Àgata, de manera que el turó ha passat a ser conegut amb aquest nom.

Pel que fa a la recerca sobre el castell, l'estudiós Josep M. BADIA (1984: 118) ja va reportar la troballa de ceràmica ibèrica als peus del turó de Santa Àgata. Més tard, l'any 2002 el castell de Gaià va formar part d'una campanya de prospecció arqueològica dins el projecte "Prospeccions als Monistrols del Bages" amb el motiu d'aclarir l'origen del topònim Monistrol i verificar si es tractava inicialment de fundacions o de punts de vigilància i defensa d'època islàmica. La va dirigir Ramon Martí Castelló, de la Universitat Autònoma de Barcelona i, a més de Gaià, es van estudiar altres casos a Rajadell, Monistrol de Calders i Monistrol de Montserrat. En aquest cas no es va trobar cap indicatiu d'ocupació en època islàmica, però sí que es va recollir ceràmica antiga al sector alt, on hi ha les restes del castell.

Bibliografia

BADIA, Josep M i altres (2016). "Història", "Arquitectura", Gaià, t'estimo. Reviu Gaià, Grup de Recerca, Gaià, p. 52-54, 171.

BADIA I MASGRAU, J. M. (1984) "Dades històriques i arqueològiques entorn de Navàs". XXVI

Assemblea Intercomarcal d'estudiosos (1981). Manresa: Centre d'Estudis del Bages, vol. I, p.115-121.

- DAURA, A.; GALOBART, J (1982). L'arqueologia al Bages. Manresa: Col·legi de Doctors i Llicenciats (Les Fonts: Quaderns de recerca i divulgació; núm. 5), p. 87.
- DAURA, Antoni; GALOBART, Joan; PIÑERO, Jordi (1995). L'Arqueologia al Bages. Centre d'Estudis del Bages, Monogràfics, núm. 15, Manresa. P.130.
- SÁNCHEZ, Eduard (1987). El poblament pre-romà al Bages. Manresa: Caixa d'Estalvis de Manresa.

